

PREISPITIVANJE HRVATSKE JEZIČNE NORME

Branka Tafra

Normiranost i stabilnost glavna su obilježja standardnosti jezika koji služi za javnu komunikaciju u nekoj zajednici. Pojam stabilnosti isključuje nesigurnost, a uključuje ustaljenost u vremenu. Međutim, gledano sa stajališta jezične pravilnosti¹, ono što je stabilno ne mora u jeziku biti i pravilno, i obratno, ono što je nestabilno ne mora biti pogrešno. Na to Pranjković (1996.: 6) s pravom upozorava navodeći riječi kao što su *računalo*, *pisač*, *sida*, *doigravanje* i sl., koje su u početku bile nestabilne. S druge strane, unatoč proskribiranju neke jezične jedinice tipa *u vezi čega* i *koristim priliku* i dalje se vrlo postojano i dugotrajno uporabljaju.

Unatoč svojoj stabilnosti standardni se jezik s vremenom razvija i mijenja. I to je poznato “gotovo svakom obrazovanijem čovjeku, ali kad bismo ispitali što tko pod tim razumije, vidjeli bismo da je ta tvrdnja mnogima samo fraza” (Babić 1987./88.: 214). Bez obzira na to što tko misli pod jezičnim promjenama, one se događaju ili spontano ili institucionalno. Iako je Katičić još 1963. zaključio da je “normiranje književnoga jezika postalo jedan od važnih teoretskih problema znanosti o jeziku” (Katičić 1963.: 64), na njemu se u nas još uvijek nedovoljno radi i teoretski i praktično. “Jezici i kulture se razlikuju po tome tko su (ovlašteni) znalci koji su izgrađivali i izgrađuju eksplicitnu normu standardnoga jezika” (Kalogjera 2000.: 242). U hrvatskom slučaju nije poznato tko je mjerodavan za mijenjanje jezične norme, tko odlučuje što bi se trebalo mijenjati i tko bi na taj način usmjeravao razvoj standardnoga jezika. I to je naš najveći problem.

Polazeći od toga da je jezična norma ukupnost najustaljenijih tradicionalnih ostvaraja jezičnoga sustava, izabranih i utvrđenih u procesu društvene komunikacije (BES, s. v. *norma*), odnosno skup povijesno ostvarenih mogućnosti jezika kao sustava koje je neka jezična zajednica prihvatila kao obvezujuće u javnoj komunikaciji (Kryžan-Stanojević 2000.²), pokušat ćemo, ne težeći iscrpnosti, prikazati na nekoliko različitih primjera slijede li jezični priručnici koji se smatraju normativnima zakonitosti jezika kao sustava i jezika kao stan-

-
- 1 O samom pojmu pravilnosti u standardnom jeziku ima dosta različitih mišljenja. Ovdje imamo na umu svu složenu funkcionalnu raslojenost standardnoga jezika pa o nepravilnosti govorimo kad su posrijedi primjeri tipa *taoc* koji se u svim funkcionalnim stilovima smatraju pogreškama.
  - 2 Usp. i ostale citirane definicije norme u tom radu.

darda³ te u kojem su odnosu propis i ostvaraj. Kad govorimo o stabilnosti ili nestabilnosti hrvatske jezične norme⁴, mislimo zapravo na dvije stvari, na onu postojanost propisnosti koja je u jezičnim normativnim priručnicima i na onu postojanost uporabne norme. Uz prvu, kodifikacijsku normu, postavlja se pitanje njezine valjanosti, odnosno usklađenosti sa sustavom, a uz drugu, uporabnu normu, pitanje opće prihvaćenosti. Budući da je hrvatski standardni jezik uvijek, osim onoga koji je opisan u Maretićovoj gramatici, bio prilično autonoman u odnosu na svoju dijalektnu osnovu i da je ta osnova samo načelno određena, u standardnom jeziku implicitna novoštokavska norma ne može biti jedino mjerilo ispravnosti, ali se ne možemo o nju oglašivati jer je u temelju hrvatskoga jezičnoga standarda. Kad je riječ o standardu, potrebno je svjesno biranje među inačicama i određivanje što je prihvatljivo i poželjno.

Da bi se dobila prava slika, trebalo bi provesti opsežno istraživanje, ali bi prethodno trebalo odgovoriti na mnoga pitanja koja rasprava o ovoj temi otvara, primjerice odnos pisanoga i govorenoga jezika, propisa i uporabe, ujednake i varijantnosti, sustava i teksta, standarda i dijalekta, a ponajprije ono glavno pitanje – koja je zapravo prava “mjera stabilnosti” (BES, s. v. *norma*) potrebna da se uopće može govoriti o postojanju norme. Nekih ćemo se od tih pitanja dotaknuti, većina će zasad ostati bez odgovora, a ovdje ćemo u središte staviti konkretne primjere iz hrvatske jezične normativistike koji su upitni iz više razloga i koji zbog toga nameću pitanje što je hrvatska jezična norma.

Koliko-toliko valjana razrada teme bila bi moguća da imamo odgovor na pitanje tko je u nas ovlašten za kodificiranje, koji su nam jezični priručnici normativni, kako bi tekstovi izgledali da nema lektora, što bi pokazivali korpusi i pisanih i govorenih tekstova da ih imamo. Od kriterija na kojima se temelji hrvatska jezična norma nacionalni je kriterij uvijek bio važan više deklarativno, a manje stvarno. On bi inače morao igrati ulogu u određivanju socijalnoga prestiža, pa bi u natječajima za određena radna mjesta trebalo stajati i obvezno dobro znanje hrvatskoga jezika. Svjedoci smo da je u naše vrijeme taj kriterij dosta poljuljan, da se sve češće u natječajima traži izvrsno znanje engleskoga u govoru i pismu, a da je jaz između uzorne i uporabne norme sve dublji. Uzus obrazovanoga sloja nije ni istražen, dok povijesni kriterij svatko tumači kako mu odgovara, što se pokazalo u nedavnim raspravama o pravopisima kad je Brozov pravopis istodobno bio i tradicija kojoj se trebamo vratiti i nasilni prekid hrvatske pravopisne tradicije pod pritiskom hrvatskih vukovaca. Vukovske ostavštine, koje smo se svim silama nastojali osloboditi posljednje desetljeće, ima dosta i u suvremenim gramatikama i u rječnicima zbog jednostavnoga ra-

---

3 O jeziku kao sustavu i jeziku kao standardu v. Silić 1996.

4 Podjednako se može govoriti i o pravopisnoj normi.

zloga: pravila, opisi, primjeri uzimani su iz toga, htjeli mi to priznati ili ne htjeli, ipak bogatoga nasljeđa, ali kako je tko htio. Tako se dogodilo da po jednoj gramatici (TB) imperfekt glagola *htjeti* glasi *hoćah, hoćашe*, a po drugoj je taj oblik zastario, ali je ipak naveden uz *hotijah* i *htijah* (HG). Po prvoj je aorist istoga glagola *htjedoh*, a po drugoj *htjedoh, htjeh* i *hotjeh*. Odakle ti primjeri? Naravno iz Maretića. No, Maretić uz oblik *hotjeh* kaže da je našao samo jednu potvrdu (iz Daničićeve *Istorije oblika*), a Akademijin rječnik bilježi česte potvrde do 18. st., a već rjeđe u 19. st. No, eto on je i danas propisan. I nije jedini te vrste.

Istraživanje brojevnih riječi u našim gramatikama i rječnicima pokazalo je da u njima ima previše dijakronijskoga balasta, da odredbe nisu u suglasju s današnjim jezičnim sustavom, ali ni s uporabom, te da stoga nije čudo što hrvatski govornici većinom ne znaju koju brojevnu riječ i u kojem obliku trebaju upotrijebiti kad žele nešto kvantificirati (Tafra 1999.). Tako HG za DLI od *dvoje* ima sedam oblika i za zbirne⁵ brojeve navodi primjere: *Dubova drevnih zgrbilo se dvoje, Gle, petero ptica protužilo, Vidim petero dječjih glavica*, i ove primjere za brojevne pridjeve: *Ostaje nam dvoji posao, Sretno čedo (vila) pohodila, troje blago u zipku položi*. Ovdje se postavlja ozbiljno pitanje što je u ovom slučaju morfološka norma. Priručnici, blago rečeno, propisuju neko prošlo stanje (vidimo to po *vilama*), tekstovi su uglavnom lektorirani, a govori se pogrešno, npr. *bez dvaju hlača, u dvjema toplicama, u dvjema novinama, na dvama izborima, u dvoma svatovima, oba/dva skripta*.⁶

Na primjeru brojevnih riječi i njihovih oblika, a pogotovo na njihovoj distribuciji u imeničkim skupinama i na njihovu slaganju, najbolje se vidi velika neusklađenost među jezičnim priručnicima⁷ i još veći raskorak između onoga što je u njima i onoga kako se govori. Zapravo temeljitih istraživanja i nema pa se pravila o slaganju izvode iz pojedinačnih pisanih potvrda, koje su najčešće prošle lekturu. Obično se konstatira da se, na primjer, brojevne imenice dvojako slažu: *Druga dvojica još nisu progovorila* i *Trojica su... istupili* (HG: 425)⁸, ali se pritom ne kaže jesu li oba načina slaganja jednako valjana ili se jednomu daje prednost.

5 Ako *zbir* nije nikad bio poželjna riječ u hrvatskome, trebali bismo iz gramatika izbaciti pridjev *zbirni*.

6 Odgovori su dobiveni u anketi među jezikoslovcima i studentima (Tafra 1999.).

7 Na primjeru imenica m. roda na *-io*, roda imenica na *-o* i *-e* te komparativa nekih pridjeva Lana je Hudeček (2001.) detaljno prikazala neujednačenost naših jezičnih priručnika.

8 Po toj je gramatici u prvom slučaju predikat u jednini ženskoga roda, a u drugom slučaju u množini muškoga roda. Potpuno je nejasno zašto bi uz sponu u množini jednom stajao glagolski pridjev u jednini, a drugi put u množini.

Već predugo traje neko uvjerenje da i nije bitno što je kodifikacijska norma slaba jer je uporabna norma dovoljno jaka da se zna što je pravilno, odnosno što je ono pravo, *hrvatsko*. Činjenica je da je hrvatski standardni jezik “određen u svojoj supstanciji i strukturi pa se može gotovo uvijek sa sigurnošću odgovoriti na pitanje: *kako se to hrvatski kaže?*, približno u istom postotku koliko i za književne jezike s brojnim, opsežnim i raznovrsnim priručnicima” (Babić 1976.: 184). Tako se nakon otkazivanja Novosadskoga dogovora, bez potrebnih normativnih priručnika, zaista znalo što je u skladu s hrvatskom jezičnom i pravopisnom normom. Dok se stanje bez jezičnih priručnika u prošlosti moglo pravdati zbog izvanjezikoslovnih razloga, danas je ono neodrživo jer se strancima moraju ponuditi dobri normativni jezični priručnici iz kojih će konačno doznati, na primjer, koliko fonema ima hrvatski jezik i kako se dugi refleks jata izgovara. Prošlo je više od sto pedeset godina kako su počele raspre o jatu, a da taj problem još ni danas do kraja nije riješen. Nešto je bolje s naglaskom jer su priručnici napustili Daničićevu novoštokavsku akcentuaciju, dakle ne propisuje se više *mlijèko* nego *mlijéko* odnosno ne više *lijep* nego *lijêp*. U tom je slučaju odlučujući bio uzus hrvatskih govornika i implicitna norma zapadnih novoštokavskih govora. S Rječnikom LZ-ŠK ušli su novi naglasni znakovi koji se protežu iznad troslova pa je s njima zapravo povećan broj znakova za označivanje naglasaka. Pojava toga rječnika s tim znakovima nije nikoga uzbunila. S druge strane prešutno se prihvaćaju dva suprotna pravila. Po jednome na jednosložnim riječima mogu stajati samo silazni naglasci, po drugome riječ *lijep* ima dugosilazni naglasak na *e*. Bez obzira na to što je posrijedi jednosložna riječ, ona slovopisno izgleda kao dvosložna.

Priručnici se više ne mogu pisati isključivo na temelju starih. Ako bi se pak uzelo u obzir mjerilo “kako se govori”, ne zna se tko su ti čiji bi govor bio mjerodavan. Dijalektna osnova hrvatskoga standardnoga jezika, vidjeli smo, samo je načelno određena, gradski se govori međusobno prilično razlikuju (dovoljno je usporediti Split i Zagreb), a jezik obrazovanih nije ni istraživani. Nedavno je i jedan jezikoslovac predložio⁹ da se neutralizira razlika među afrikatama jer ionako većina govornika ne razlikuje *č* i *ć*, *dž* i *đ*. Posljedice bi bile dalekosežne jer bi se naglo povećao broj istopisnih gramatičkih oblika i izgubila dosadašnja razlikovnost, čiji se samo malen dio može vidjeti iz tablice.

<i>bičem</i> , I jd. od bič	<i>bićem</i> , I jd. od biće
<i>mučenje</i> , gl. im. od mučiti	<i>mućenje</i> , gl. im. od mutiti

9 Riječ je o prijedlogu Ive Škarića, profesora fonetike s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

<i>čelo</i> , sr. 'dio glave između očiju i kose'	<i>ćelo</i> , sr. hip. od <i>ćelavac</i>
<i>ču</i> , 2. i 3. l. aorista od <i>čiti</i>	<i>ću</i> , 1. l. jd. prez. od <i>htjeti</i>
<i>žuči</i> , GDVIL jd., NGAV mn. od <i>žuč</i>	<i>žući</i> , komp. od <i>žut</i>
<i>vračati</i> , 'čarati', 'gatati'	<i>vraćati</i> , 'slati tamo odakle je što došlo'
<i>okreči</i> , 3. l. jd. prez; 2. i 3. l. jd. aorista; imper. od <i>okrečiti</i> 'oličiti'	<i>okreći</i> , 3. l. jd. prez; imper. od <i>okretati</i>
<i>posječen</i> , gl. prid. trp. od <i>posjeći</i>	<i>posječen</i> , gl. prid. trp. od <i>posjetiti</i>
<i>kupači</i> , N mn. od <i>kupač</i>	<i>kupaći</i> , prid. 'koji služi za kupanje'
<i>Petrovič</i> , rus. i slov. prezime	<i>Petrović</i> , hrv. prezime
<i>spavačica</i> , 'žena koja spava'	<i>spavaćica</i> , 'košulja za spavanje'
<i>stajačica</i> , 'žena koja stoji'	<i>stajaćica</i> , 'stajaća voda, zvijezda, vojska i sl.'

Bez obzira na prihvatljivost ili neprihvatljivost takva prijedloga, činjenica je da je to prvi ozbiljniji stručni prijedlog za mijenjanjem kodifikacijske norme na osnovi većega istraživanja hrvatskih govornika. Taj prijedlog otvara važno pitanje: tko, kada i na temelju čega treba i može predlagati i mijenjati jezičnu i pravopisnu normu. Hoće li i dalje jezični priručnici opisivati i propisivati jezik koji postoji samo u njima, ili će se polaziti od velikih elektroničkih korpusa koji će zrcaliti "pravo stanje stvari", ili će se pravila izvoditi iz jezika kao sustava? Tko će ih izvoditi? Jezikoslovci? Možda je došlo vrijeme da se normiranjem bave znanstvene ustanove koje bi mogle za sva sporna pitanja provesti istraživanja i okupiti širi krug kompetentnih stručnjaka.

Što pak biva ako jezikoslovci pogriješe? Pogriješke postaju norma. Ima slučajeva koji očito narušavaju sustav, a ipak postaju norma, što ćemo ilustrirati jednim primjerom. Imenice na *-acija* tvore se od dvovidnih glagola na *-irati* tako da se *-irati* odbaci i doda *-acija*: *adapt-irati* > *adaptacija*, *not-irati* > *notacija*, *organiz-irati* > *organizacija*, *norm-irati* > *normacija*. Državnomu zavodu za normizaciju i mjeriteljstvo netko je od jezikoslovnih autoriteta dao takvo ime¹⁰, iako u hrvatskom jeziku nema glagola *normizirati* pa onda nema

10 Prije je bila *standardizacija* te je u ovom slučaju djelovala analogija.

ni imenice *normizacija*. Otkad postoji Zavod za normizaciju i mjeriteljstvo postoji i naziv *normizacija*, koji je ušao u zakone i u sve novije rječnike (npr. Anić i Rječnik LZ-ŠK). Pri lektorskom pokušaju da ne uđe u prijevod *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju*, jer će se nazivlje u njemu normirati za daljnje prevođenje ostalih dokumenata Europske zajednice, nije se uspjelo jer je *normizacija* već normirana. Isti je slučaj s *porodnim dopustom* koji je ušao u zakon i sad svi koji službeno pišu o tom dopustu trebaju po slovu zakona pisati o porodnom dopustu kao da ga ostvaruje tek rođeno dijete, a ne roditelj. U nedostatku ovlaštenoga tijela (ovdje ne mislim na predlagani ured za jezik, nego na stručno tijelo) u pomoć se zovu pojedinci i tako dobivamo rješenja koja narušavaju osnovno normativno načelo, načelo sustavnosti. Pojedinci stvaraju nazivlje struke, pa se događa da znanstveno suprotstavljene strane imaju svaka svoje nazivlje za iste pojmove, npr. *stojbina* i *stanište* za *biotop*, ili se u sveučilišnu nastavu uvodi vlastito nazivlje koje struka nije prihvatila. Na žalost, to nisu usamljeni primjeri, nego su samo ilustracija neodrživa stanja.

Kad već nema suglasja, ostaju uglavnom jezični priručnici kao ogledalo kakve-takve jezične norme. Što je u standardnom jeziku "pravilno" doznat ćemo najprije naravno iz školskih jezičnih priručnika, iz gramatika, jednojezičnih rječnika i jezičnih savjetnika. Već smo na nekoliko primjera vidjeli njihovo razilaženje i njihovu zastarjelost u propisivanju oblika. Spomenut ćemo još neke.

Zanimljivo je pratiti što se dogodilo s promjenom posvojnih pridjeva i zamjenica. Uz imeničku sklonidbu dopuštena je i pridjevna vjerojatno zbog pritiska uporabne norme, što je i normalan proces. Naime, uporabna se norma mijenja pod utjecajem uzorne norme, a uzorna se norma mijenja pod utjecajem uporabne. (Ovdje se zalažem da se naziv standardna norma zbog tautologije zamijeni nazivom uzorna norma ili nekim drugim.) S druge strane, i dalje su u sklonidbi opisnih pridjeva obje sklonidbe uredno opisane i propisane i nema govora o mogućoj njihovoj neutralizaciji, koja je inače zavládala opisnim pridjevima osobito u atributnoj službi, pa čak kad postoji naglasna razlika. (Rijetko bi tko znao razlikovati *zèlena* od *zelènā*.) I tako bi, čitajući naše jezične priručnike, bilo ispravno reći *njegovoga računala*, ali ne bi bilo *za lijepoga vremena*.

Kad je pak riječ o lokativu jednine muškoga i srednjega roda u pridjevnoj sklonidbi, gramatike dopuštaju trostrukost: *o hrvatskom, hrvatskomu, hrvatskome jeziku*. U tekstovima pisanim njegovanim jezikom danas se rabi pretežno oblik na *-ome* (*hrvatskome*). Je li i ovdje glavnu ulogu odigrao koji jezikoslovac ili je nadjačala želja da bude svakako drukčije nego prije (zbog čega su *izvješća o djelatnicima* bila potisnula *izvještaje o radnicima*), nije sada tako bitno, ali se u ovom slučaju išlo i mimo sustav i mimo tradiciju i mimo gra-

matičke propise¹¹. Svi dokazi da je u hrvatskim gramatikama do vukovaca lokativni nastavak *-om*, a samo izuzetno *-ome*, što potvrđuje i povijesno i dijalektno stanje, a što su i srpski jezikoslovci priznavali kao “zapadno obilježje”, nisu uspjeli zaustaviti širenje lokativnoga nastavka *-ome*. Ni u ovom slučaju nema mjerodavnih koji bi odredili što je pravilno.

Razumijeva se da jezični priručnici kao što su savjetnici (ili savjetovnici) između inačica preporučuju pravilniju, poželjniju, prihvatljiviju. S druge strane i priručnici koje je kritika proglasila normativnima također trebaju biti ogledalo uzorne norme. Iz prve skupine možemo izdvojiti *Hrvatski jezični savjetnik*, a iz druge *Rječnik hrvatskoga jezika LZ-ŠK*. U Savjetniku su dopušteni pridjevi: *Dostojevskijev, Račkijev, Zrinskijev* (dakle, posvojni pridjev “na kvadrat”), čak im se daje prednost pred posvojnim genitivom, a pravilno je reći: *Prevezli su ih osmerim zrakoplovima* (kao da su *zrakoplovi* gramatički isto što i imenica *svatovi*).¹² U njemu ima i ovakvih natuknica: *azot, časovničar, hirurg, kiseonik, opština, prevashodstvo, sadrug, sisanče, sočivo, temperisati, vaskolik, vaspitanje, volšeban*, a u Rječniku LZ-ŠK: *azot, bioskop, koma* (‘zarež’), *satanizam, vaseljena*. Taj je rječnik uvelike hvaljen upravo zbog normativnosti, ali se nakon tih natuknica pitamo koji je to jezik u njemu. Istina je da postoje uputnice na druge, pravilnije riječi, ali je činjenica da spomenute riječi nisu srbizmi u hrvatskom jeziku (riječi koje se uporabljaju¹³), nego su srpske riječi koje imaju status stranih riječi. Po toj bi se logici mogle naći bilo koje riječi iz bilo kojega drugoga jezika.

Hrvatski je govornik vrlo često zbunjen jer mu velik broj jezičnih priručnika nudi različite odgovore (*Sveta Ana i sveta Ana, srdčan i srčan, navečer i na večer, HPT-usluga i HPT usluga*) ili pogrešna tumačenja (*kilovat* ‘jedinica električnog napona’; *petero janjadi* kao G mn.). Još je gore kad nisu usuglašeni sami sa sobom. U HER-u, str. 1567, mjerna se jedinica za energiju, rad i toplinu piše *džul*, a na str. 290 natuknica *džul* (*džaul*) upućena je na *joule*, koja je obrađena na str. 535. pod *Joule, James Prescott*. Jednako su tako obrađeni i drugi mjeriteljski nazivi, npr. *vat/watt, bekerell/becquerel* (tu se sugerira da je ispravno *bekrel*), *njutn/newton, grej/gray* (tu je iznenada obrada pod apelativom,

11 Prema TB prijedlog *mimo* dolazi s akuzativom, a prema HG s genitivom i rijetko s akuzativom.

12 Ispravno je *Bio sam u osmerim svatovima* i *Prevezlo ih je osam zrakoplova*.

13 One se nisu uporabljivale ni u vrijeme “zajedništva” dvaju jezika. Drukčiji pak status imaju riječi kao što su *oficir, dozvoliti, saobraćaj*... On ovisi opet u koje se vrijeme one smještaju. Stoga nije svejedno kad Rittgasser (*Jezik, 50/1: 11*) citira rečenicu *Rijeka ima slab saobraćaj* (željeznički, cestovni) i *veoma velik promet* (roba) iz knjige objavljene 1995. u kojoj je članak s tim primjerom iz 1980. godine. Petnaest godina u životu nekih riječi, što je pokazalo upravo naše vrijeme, nije malo.

a ne pod imenom kao u prethodnim slučajevima). U rječniku su nazivi preuzeti kao tuđice u svojoj izvornoj grafiji, a na kraju knjige u tablici kao prilagođenice u hrvatskom jeziku, kako su i propisane hrvatskim Zakonom o mjernim jedinicama. Teško da će tko, unatoč dobroj želji, naučiti pravilo o pisanju spojnice ili možda crtice između brojeva na osnovi ovakva savjeta: ako su dva susjedna kućna broja, dolazi spojnica ili kosa crta: 24-26-ili 24/26; ako ih je više, dolazi crtica: 12 – 16; dvije susjedne godine razdvajaju se kosom crtom: 1991./92.; “ako razdoblje prelazi dvije godine, onda umjesto kose crte stoji spojnica: 1990.-1992. (i 1990-1992)” (Savjetnik: 308). Zato uopće ne čudi što rijetki razlikuju crticu i spojnicu. Postavlja se opravdano pitanje što bi bilo kad se u matematičkom tekstu ne bi razlikovali točka i zarez, plus i minus, na primjer. Naveli smo pravopisni primjer, vrlo jednostavan, koji pokazuje svu nefunkcionalnost takvih i sličnih inačica u području gdje ih nikako ne bi trebalo biti. Umjesto da budu pouzdani vodiči u razvijanju i širenju jezične kulture, jezični priručnici prečesto unose nesigurnost. Nesigurnost i zbunjenost još su veće jer je riječ o priručnicima čiji su autori ugledni jezikoslovci, a ne amateri. Nije ni čudo što je svima potreban lektor unatoč opravdanoj povici na njih.

U uporabi postoje neke “pogreške” koje ni gramatike, ni savjetnici ni lektori nisu mogli iskorijeniti. Među njima je vrlo postojana uporaba glagola *koristiti* kao prijelaznoga: *koristim godišnji odmor, koristim ovu priliku...* Dugotrajna i uporna uporaba glagola *trebati* kao ličnoga glagola prisilila je normativce da dopuste takvu uporabu, a tako bi trebalo učiniti i s glagolom *koristiti*. S vremena na vrijeme potrebno je preispitati postojeću uporabnu i kodifikacijsku normu i vidjeti koliki je raskorak između njih i što bi se trebalo mijenjati u kodifikacijskoj normi ili što bi trebalo, a dosad nije, kodificirati.

Premda kodifikacijsku normu obilježava statičnost, ne znači da ona ne odlikava i određenu dinamičnost u uporabi. Ne može se kodifikacijska norma zamrznuti na duže vrijeme isključujući ostvaraje standardnoga jezika. Kad je riječ o vremenu, svakako mora proći dosta vremena da se neka jezična činjenica stabilizira kao uzus (mislimo na uporabu standardnoga jezika u svoj svojoj polifunkcionalnoj širini, a ne na supstandardne idiome), odnosno da nešto iziđe iz uzusa. S obzirom na stvarnu uporabu jezika, moglo bi se razmisliti o tome da se barem u gramatikama za osnovne škole preispita, primjerice, mjesto imperfekta, pluskvamperfekta i kondicionala drugoga. Ako bi se pratio trend jezičnoga razvoja, moralo bi se razmisliti i o sve većem broju imenica ženskoga roda koje se uporabljaju s nesibilariziranom osnovom u dativu i lokativu jednine (*Liki, travki*) te o izostanku pomoćnoga glagola u 3. licu perfekta povratnih glagola: *on se (je) počeošljao, okamenilo se (je)*.

Pokušala sam samo s nekoliko nasumce odabranih primjera (kamo sreće da su jedini!) pokazati da za jezične normativce ima još posla, iako su posljednjih

godina dosta radili. Kad se prelistaju naši jezični priručnici, vidi se da se često prepisuju ista pravila, s istim, vječnim primjerima, da rječnici svoj abecedni natuknički niz, nakon što obrade *a*, još uvijek počinju natuknicama *aba* i *abadžija*, da ne prate semantičko proširenje pojedinih leksičkih jedinica, odnosno da ne bilježe nova značenja (primjerice *crtlač* kao dio računalne opreme). Iz toga se može zaključiti samo jedno: hrvatska je jezična norma vrlo stabilna jer se već jako dugo ne mijenja, ili se vrlo malo mijenja. Iako se mijene u jeziku događaju sporo, one se ipak događaju, pa se uz primjere *dvoji posao*, *troje blago* (v. HG) može lako utvrditi da to ne pripada jezičnoj sadašnjosti. Potrebno je, dakle preispitati normativne priručnike i postojanost pojedinih rješenja u uporabnoj normi kako bi se možda ipak u nekim slučajevima promijenila kodifikacijska norma. Na raskorak tih dviju norma već se upozoravalo. Primjerice, Pranjeković (2000.) osvjetljava suodnos sintaktičke norme i sintaktičkih inačica i pokazuje da hrvatski normativci nisu uvijek u pravu.

Standardni se jezik nikada ne može, a i ne treba osloboditi varijantnosti, koja je zapravo poželjna sve dok su posrijedi njegove inačice u kojima se ostvaruje te leksička i gramatička sinonimija koja je u granicama jezične pravilnosti. No, kad postoji previše istoznačnosti, treba barem predvidjeti smjer u kojem će se jednoj istoznačnici dati prednost. Ako za imenički G mn. postoje 4 oblika (*pripovjedaka*, *pripovijedaka*, *pripovijetki*, *pripovjetka*), obliku s nepostojanim *a* pripada prednost kako je dana u nekim djelima.

S nekoliko smo primjera upozorili na potrebu unošenja više reda u jezičnu kodifikacijsku normu. Treba ipak naglasiti da situacija nije tako dramatična kako se čini. Postoji malo normativno neuređenih pojedinosti, koje se mogu popisati i uz dobru volju jedna po jedna riješiti. Uoči 400. obljetnice prve hrvatske gramatike i početka normiranja hrvatskoga jezika to je i svojevrsan dug prema svima onima koji su u mnogo nepovoljnijim okolnostima izgrađivali i njegovali hrvatski jezik.

Posljednjih su godina izvanjezični razlozi, ali i zbunjajući pluralizam pravopisnih i jezičnih normativnih odredaba, u hrvatskih govornika stvorili nesigurnost u vlastitu jezičnu kompetenciju, ali i ozbiljno ugrozili poželjnu pismenost. Jezik visoke administracije stvara dojam uzorna i postojana standardnoga jezika, a stvarnost internetskim jezikom (u kojem je samo *Internet jezik*, *Internet adresa* itd.) narušava tu idiličnu sliku. Kao što su se u tranzicijskim društvima u svemu produbile razlike, a izgubila zlatna sredina, slično se dogodilo i s hrvatskim standardnim jezikom, koji vapi za jednom solidnom postojanom prosječnošću poznavanja svojih *norma* (tako lektori ispravljaju), odnosno *normi* (tako se uporno govori i piše).

Literatura

- Anić: V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, ³1998.
- Babić, S., 1976.: Problem norme u hrvatskom književnom jeziku, u knjizi: *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika* (priredio M. Samardžija), Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- Babić, S., 1987.–88.: Standardizacija – stabilizacija književnoga jezika, u knjizi: *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika* (priredio M. Samardžija), Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- BES: *Bol'shoj enciklopedičeskij slovar'*: *Jazykoznanie* (ur. V. N. Jarceva), Moskva, 1998.
- HER: *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (ur. Lj. Jojić i R. Matasović), Novi Liber, Zagreb, 2002.
- Hudeček, L., 2001.: Nekoliko primjera neuređenosti hrvatske gramatičke norme, *Dometi*, 11/I–IV
- Kalogjera, D., 2000.: Nezaobilaznost normi (norma) i kritika norme, *Jezična norma i varijeteti* (ur. B. Pritchard i dr.), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Rijeka – Zagreb
- Katičić, R., 1963.: Normiranje književnoga jezika kao lingvistički zadatak, u knjizi: *Jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
- Kryžan-Stanojević, B., 2000.: Pogreška, jezična inovacija i norma, *Jezična norma i varijeteti* (ur. B. Pritchard i dr.), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Rijeka – Zagreb
- Pranjković, I., 1996.: Temeljna načela jezične pravilnosti, *Kolo*, 4.
- Pranjković, I., 2000.: Hrvatska jezična norma i sintaktičke inačice, *Jezična norma i varijeteti* (ur. B. Pritchard i dr.), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Rijeka – Zagreb
- Rječnik LZ-ŠK: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod i Školska knjiga (ur. J. Šonje), Zagreb, 2000.
- Savjetnik: E. Barić i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine, Zagreb, 1999.
- Silić, J., 1996.: Hrvatski jezik kao sustav i kao standard, *Riječki filološki dani*, 1 (ur. M. Turk), Pedagoški fakultet, Rijeka
- Tafra, B., 1999.: Dvije o dvome, *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike* (ur. Lada Badurina i dr.), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Rijeka
- TB: S. Težak i S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

Sažetak

Branka Tafra, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 811.163.42, stručni članak,
primljen 15. siječnja 2003., prihvaćen za tisak 17. ožujka 2003.

A Re-examination of the Croatian Literary Language Norm

The author considers critically the present state of the codification norm of the Croatian standard language and points out the differences among the normative rules in language handbooks which clash with the principle of systematicity. She also points out the discord between the codified norm and usage suggesting the necessity of revising the norm.

O KRSTU I KRŠTENJU

Petar Bašić

Zbog novijih pokušaja da se u hrvatskome jeziku razgraniči značenje između riječi *krst* i *krštenje* autor razmatra upotrebu tih i nekih njima bliskih riječi od najstarijih slavenskih tekstova do danas. Posebice prati kako je riječ *krst* ulazila u hrvatsku uporabu te na kraju zaključuje da riječ *krst* u značenju 'krštenje (baptismus)' nije potrebna hrvatskomu književnomu jeziku.

posljednje vrijeme u hrvatskom se jeziku pokušava razgraničiti značenje između riječi *krst* i *krštenje*. Od teologa za to su se posebice zalagali Tomislav Janko Šagi Bunić i Anton Benvin, a od jezikoslovaca, na svoj način, Stjepko Težak.¹ Usprkos tomu još uvijek nema o tome potpune suglasnosti, a kako nema ni posve zadovoljavajućeg tumačenja tih riječi, potrebno je iznova razmotriti njihovo podrijetlo te uporabu njihovu i njihovih bliskoznačnica u slavenskim jezicima, posebice u hrvatskome.

I. Krst i krštenje u najstarijim slavenskim (crkvenoslavenskim) tekstovima

U najstarijim sačuvanim slavenskim (crkvenoslavenskim) tekstovima *krst* je ono što je danas u hrvatskome *križ* (lat. *crux*, grč. *stauros*). To možemo vidjeti npr. u Codex Marianus (10./11. st.): u Mt 27,32 govori se o Šimunu Cirencu, koji nosi Isusov križ: крѣсть ego.

1 Stajališta T. J. Šagija Bunića i A. Benvina mogu se lako prepoznati u njihovim tekstovima. Tako npr. Šagi Bunić ima karakterističan naslov jednog članka: *Dogmatski aspekti obnove sakramenta krsta* (u knjizi: *Vrijeme suodgovornosti*, 2, Zagreb, 1982., str. 198.–216.; tekst prvotno objavljen 1973.). Evo nekoliko primjera: "Neki elementi teologije o krstu" (198); "I u rubrikama i u samom obrednom tekstu... doneseni su novi važni teološki uvidi u otajstvo sv. krštenja" (198). – Za A. Benvina može se navesti hrvatsko izdanje Katekizma Katoličke crkve (v. pri kraju ovog članka) kojemu je on obavio teološku lekturu. – Jezikoslovac S. Težak napisao je o ovoj temi poseban člančić: *Odričemo li se krsta* (Hrvatski naš osebujni, Zagreb, 1995., str. 85.–87.).